

Dnes církev, ačkoli KLÍČE má, NEOTVÍRÁ, ale jen s nimi hrká jako žalářník na Mírově

Felix Maria Davídek (1921–1988)

ONDŘEJ SALVET – EVA VYBÍRALOVÁ

V lednu 2021 uplyne sto let od narození jedné z nejvýraznějších osobností moravské církve 20. století. Felix M. Davídek svým nonkonformním myšlením a ještě více svým jednáním ovlivnil několik generací katolíků. Udělení kněžského svěcení ženám je asi jeho nejradikálnějším krokem. I proto je církví i pamětníky stále vnímán jako velmi rozporuplná osobnost.¹

Felix M. Davídek se narodil 12. ledna 1921 v obci Chrlice (od roku 1970 městská část Brno-Chrlice). Vyrůstal se dvěma mladšími sourozenci ve středostavovské rodině berního úředníka a učitelky klavíru. V dětství se dlouhodobě léčil s tuberkulózou, v té době se proto vzdělávání malého Felixe věnoval především jeho dědeček, bývalý ředitel chrlické školy. Malý a drobný ve srovnání s vrstevníky zůstal Felix Davídek celý život.

Po maturitě na klasickém gymnáziu v Brně vstoupil do brněnského bohosloveckého semináře, v roce 1945 byl vysvěcen na kněze a ustanoven kaplanem v Horním Štěpánově (dnes v okrese Prostějov, dříve Boskovice). Jeho velkým snem však bylo stát se misionářem. I proto se zajímal o jiné kultury a studoval cizí jazyky. V letech 1945–1949 byl zapsán (bez souhlasu svého biskupa) ke studiu postupně hned na několika různých fakultách: na Teologické, později Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a na Vysoké škole zemědělské v Brně. Kromě toho v roce

1948 odpromoval na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně prací o empirické a filozofické psychologii. Někdy v tomto období se měl věnovat také studiu medicíny v Brně.

Athenaeum Catholicum

Davídek kolem sebe ve svém kaplanském působišti postupně shromáždil skupinu chlapců i dívek, u kterých se projevilo nadání pro studium, u některých spojené s touhou po duchovním povolání. A právě zde v roce 1947 založil své Athenaeum catholicum (athenaeum bylo ve starověkém Římě učiliště pro rétoru). Chtěl tak pokračovat v pomoci mládeži, která kvůli válce nemohla studovat, zároveň tím reagoval na nebezpečí, které jasně vnímal tváří v tvář komunistické rozpínivosti – měl totiž v úmyslu vychovávat mládež bez vlivu marxistické ideologie. Mnohem později se o tomto studijním úsilí, jak svým vlastním, tak i svých spolupracovníků, vyjádřil takto: *Člověk má před sebou budoucnost Církve*

*ve světě i u nás. A u nás, to jest tehdy v r. 1947 nijak světlou, nechtěl jsem čekat se založenými rukama. Nepřipravovat se - pro mne tehdy znamenalo a stále znamená: nežít. Považoval jsem proto za nutné mít kolem sebe lidi aspoň minimálně připravené a rozhlédené.*² Pro potřeby Athenaeae nechal vyhotovit indexy, razítka, diplomy a měl plány na zřízení celé univerzity v Chrlicích. Uděloval titul magister scientiarum a diplomy podepisoval jako rektor institutu. Spolupracoval s brněnským kanovníkem Františkem Falkenauerem i s olomouckými dominikány. K vyučovaným předmětům patřila mimo jiné filozofie, psychologie, pedagogika, poezie a latina. Kromě Davídka zde přednášeli místní učitel Ignác Bilík, asistent brněnské techniky Vladimír Richter, bohoslovec Josef Šik a další. Některé své žáky připravoval Davídek teprve na gymnázium a k maturitě, jiným přednášel vysokoškolské učivo. Často říkával: *Pracuji s tím, co mi Bůh posílá. Nemohu pracovat s tím, co bych si přál, ale co neexistuje.*³

1 Davídkův životopis, přehled jeho činnosti i výběr z jeho vlastních textů lze najít v monografii FIALA, Petr – HANUŠ, Jiří: *Skrytá církev: Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. CDK, Brno 1999. Citát v názvu je ze s. 80.

2 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Centrum dějiny české teologie (dále jen CDČT), archiv F. Davídka, k. 1, Podklady k životopisu Bohuslava Buriana, nedatováno, s. 16. K Burianovi viz KOLOUCH, František: *Říkali mu Pistolník. Bohuslav Burian (1919–1960), vězeň, kněz a převaděč*. Karmelitánské nakladatelství, Praha 2019.

Felix Davídek před obrazem Ludvíka Kolka

Foto: archiv Ludmily Javorové

Na počátku probíhalo vyučování na faře, později se přesunulo do soukromého bytu. Ubytování, stravu a později také místnost pro výuku zajišťoval Felix Davídek u místních lidí ze štěpánovské farnosti. Byl totiž u mnoha obyvatel oblíben nejen jako kněz. K nejbližšímu doktorovi bylo daleko, a tak mnozí využívali i jeho lékařských služeb, ačkoli medicínu nikdy nedostudoval a lékařská činnost byla kněžím zakázána. Davídek považoval lékařskou praxi za způsob pastorače a snadnější cestu k lidem.

Situace církve v době nástupu komunismu

Po komunistickém převratu v únoru 1948 se postavení katolické církve začalo radikálně zhoršovat, protože komunisté ji pokládali za svého hlavního ideologického protivníka

a snažili se ji všemi způsoby neutralizovat. V březnu 1950 musel poslední vatikánský diplomat a zástupce Apoštolského stolce Ottavio de Liva opustit v souvislosti s čichoštským zázkalem Československo, načež přišla velká vlna zatýkání výrazných osobností církve. Následně s nimi byly zinscenovány tzv. monstrprocesy, zmanipulované procesy před zvlášť k tomu zřízenými soudy. Řeholníci byli uprostřed noci z 13. na 14. dubna 1950 v rámci Akce „K“ násilím odvezeni do internace v několika odlehklých klášterech. Také řeholní sestry musely často opustit své původní kláštery a přesunout se do pohraničí (Akce „Ř“). Platil přísný zákaz přijímání řeholního dorostu. Kněží v pastoraaci mohli svou činnost vykonávat jen na základě tzv. státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti, bývali obžalováni z maření státního

dozoru nad církvemi, přesouvání ze svých působišť, nebo jim byl souhlas rovnou odebrán a museli pak nastoupit do civilního zaměstnání. Církevní školství bylo zrušeno, diecézní a řádové teologické semináře nahrazeny státními semináři v Praze (později v Litoměřicích) a v Bratislavě. Ve stejném roce byla postavena mimo zákon také celá řeckokatolická církev, která tradičně existovala především na východním Slovensku.

Katolická církev měla od dob nástupu komunismu a nacismu ve 20. století zkušenosti s náboženským pronásledováním zejména v Mexiku, Sovětském svazu, Španělsku i jinde. Proto se čeští a slovenští biskupové snažili předem učinit opatření pro případ, že by sami byli zatčeni či izolováni. V letech 1949 a 1950 papež jmenoval pro církev v Československu několik tajných biskupů, kteří

3 HOŘÁK, Jiří Václav: *Svědék. Hlasy a rozhodnutí*. Vlastním nákladem, Mohelnice 2014, s. 40.

by mohli v případě ohrožení převzít štafetu. Patřil mezi ně třeba František Tomášek, Ladislav Hlad nebo Karel Otčenášek. Byl rovněž vydán soubor zvláštních pravomocí, které Apoštolský stolec udělil místním ordinářům a které umožňovaly výjimky z předpisů kanonického práva především v liturgické oblasti. Za žádných okolností ovšem nebylo možné takto udělit například dispens od kněžského celibátu, vysvětit na kněze kandidáty před dokončením předepsaného studia a už vůbec nebyla zmínka o udělení biskupského svěcení bez schválení z Říma. Tento soubor opatření byl později nazván mexické fakulty, což odkazovalo na tamní kruté pronásledování církve. O udělení zvláštních pravomocí biskupům v Mexiku však není nic bližšího známo a také „mexické fakulty“ v Československu postupně získávaly jedinečnou auru, protože jejich obsah byl tajný a dodnes může být rekonstruován jen na základě textů, které zajistila komunistická tajná policie.

Jak se brzy ukázalo, opatření Apoštolského stolce byla málo účinná. Tajně svěcení biskupové byli většinou brzy prozrazeni, internováni nebo přímo odsouzeni a v dynamicky se měnící situaci ztrácely zmíněné zvláštní pravomoci z Říma svou aktuálností. Bylo třeba jednat samostatně a pokud možno v utajení před státní mocí. To si jako první uvědomil slovenský jezuita Matej Marko⁴, který v roce 1951 inicioval vysvěcení tajného biskupa, aby byl zajištěn řádový dorost, rovněž tajně vzdělávaný a formovaný. Biskupských svěcení, která se uskutečnila

bez předchozího jmenování či souhlasu ze strany Vatikánu, přestože za to hrozily nejpřísnější církevní tresty, bylo nakonec několik. Nejprve byl vysvěcen rožňavským biskupem Róbertem Pobožným mladý jezuita Pavol Hnilica, který těsně před svým útekem za hranice udělil biskupské svěcení Jánovi Korcovi. Jejich působení schválil Vatikán až zpětně v roce 1954.⁵ Později Korec vysvětil na biskupa Dominika Kalatu a ten pak Petera Dubovského.

Felix Davídek po roce 1948

Již zmíněné Davídkovy aktivity, zejména lékařská činnost, byly příčinou narůstajících sporů s jeho nadřízeným, brněnským biskupem Karlem Skoupým. Ten nakonec svérázného kaplana na podzim 1949 přeložil do Petrovic u Moravského Krumlova, kam ovšem Davídek fakticky nenaštopil, ale poslal tam místo sebe svého studenta Josefa Pluháčka, který během týdne obstarával farní agendu (vyučování náboženství, administrativa). Davídek dojížděl do Petrovic pouze na víkendy, jinak zůstával v pronajatém bytě ve Štěpánově, kde se dále věnoval Athenaeu. Po několika napomenutích ze strany biskupa dostal nakonec výslovný zákaz medicínské praxe a příkaz přestěhovat se do Petrovic. Dále bylo Davídkovi zapovězeno sloužit v Horním Štěpánově mše.⁶ Zdá se, že tento poslední dopis se zákazem činnosti si Felix Davídek už nestihl přečíst, protože ho v dubnu 1950 zadržela policie. Podařilo se mu sice uniknout

a až do září 1950 se skrývat u přátel v okolí Štěpánova a v Nedakonicích na Slovácku, ale nakonec byl zatčen při pokusu překročit hranice do Rakouska a v různých komunistických věznicích strávil celkem čtrnáct let.

Davídkovy aktivity po propuštění z vězení

Po svém podmíněčném propuštění v roce 1964 Davídek okamžitě navázal na svou dřívější vzdělávací činnost, kterou celou dobu ve vězení dále promýšlel. S Ludmilou Javorovou a několika dalšími lidmi založil společenství Koinótés⁷. Nejprve vyhledávali bývalé seminaristy, kteří měli zájem o pokračování ve studiu teologie a o získání kněžského svěcení. Jak pro tajné bohoslovce, tak pro další zájemce z řad mužů i žen pořádal Davídek bytové semináře, které se netýkaly pouze teologie, ale i filozofie, politologie, antropologie atd.

Zároveň se Felix Davídek snažil najít pro připravené kandidáty kněžství světitele. V roce 1967 bylo pět jeho studentů tajně vysvěceno na kněze biskupem Gerhardem Schaffranem ve východoněmeckém Zhořelci (Görlitz). Přes tohoto biskupa rovněž posílal zprávy do Vatikánu. Ve stejném roce se nakonec Davídkovi podařilo získat biskupské svěcení, které mu v říjnu 1967 tajně udělil jeho mladší přítel Jan Blaha, jehož poslušnost biskupského svěcení vede přes zmíněné slovenské jezuitské biskupy k rožňavskému biskupu Pobožnému.

Od té doby začal Felix Davídek systematicky budovat své společenství.

4 Matej Marko (1910–1974) byl poslední z několika ustanovených zástupců provinciála, který po vlně zatýkání v roce 1950 zůstal na svobodě, protože se dlouhodobě léčil v nemocnici. Jako první se o něm zmiňuje MIKLOŠKO, František: *Nebudete ich môct rozvrátit. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943–89*. Archa, Bratislava 1991, s. 63.

5 K otázce tzv. mexických fakult i dalších tajných pravomocí viz VYBÍRALOVÁ, Eva: Mimořádné fakulty v Československu v letech 1948–1989. *Revue církevního práva*, 2019, roč. 25, č. 75 (2/2019), s. 43–62.

6 *Archiv bezpečnostních složek*, sb. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V-BN), vyšetřovací spis a. č. V-3180 BN Felix Davídek a spol., operativní materiál, dopis biskupské konzistoře v Brně F. Davídkovi z 20. 4. 1950.

7 Řecký koinoia, společenství, František Mikeš, jeden z prvních Davídkových žáků, uvádí k výrazu Koinótés: *Tak totiž (birituálně, z řeckého koinoia pro společenství s latinskou koncovkou -tés, kde poslední dvě písmena ES jsou také zkratkou pro ecclesiam silens, mlčící církev) nazval společenství, které vedl*. MIKEŠ, František: Biskup Felix Maria Davídek. Jeho multidisciplinární teologie a řád praxe. In: KARFÍKOVÁ, Lenka – KRÍŠŤAN, Alois – KUŘE, Josef (eds.): *Život se tvoří z přítomné chvíle*. Česká katolická teologie po druhé světové válce. CDK, Brno 1994, s. 81–102, zde s. 82–83.

kněžské svěcení. V posledních letech Davídkova života se o něj v nemoci starala. Po roce 1989 se zapojila do práce ve své domovské farnosti v Brně-Židenicích jako katechetka.

Foto: archiv Ludmily Javorové

Ludmila Javorová, Davídkova dlouholetá nejbližší spolupracovnice, se narodila 31. ledna 1932 v Chrlčích, kde vyrůstala v zázemí katolické rodiny, z níž si odnesla živou touhu sloužit Bohu. V období dospívání ji silně poznamenala smrt staršího bratra Františka (1927–1946). Zatímco pracovala v továrně, snažila se doplnit si vzdělání na večerním gymnáziu a později na ekonomické škole. Uvažovala o povolání řeholní sestry, ale své rozhodnutí změnila a od roku 1960 se po dlouhou dobu živila jako administrativní pracovnice. Když se v roce 1964 vrátil Felix Davídek z vězení, pomáhala mu vyhledávat zájemce o teologické studium, udržovala síť kontaktů a organizačně zajišťovala výuku. V prosinci 1970 přijala z jeho rukou

podle místa konání obvykle nazývaný Kobeřický koncil. Několik Davídkem vysvěcených biskupů i dalších členů skryté církve, kteří měli strach z odmítavého stanoviska Vatikánu, vyjádřilo svůj důrazný protest. Hlasování o této otázce v Kobeřicích skončilo nerozhodně. Přesto Davídek o několik dní později vysvětil Ludmilu Javorovou jako vůbec první ženu v dějinách katolické církve na kněze. Tato událost zůstala sice z velké části utajena i v rámci skryté církve, ale rozpory uvnitř Koinótés se i přesto bohužel už nepodařilo urovnat a došlo k rozkolu.

Aktivity po rozpadu Koinótés

Činnost Koinótés byla v následujících letech pouhým stínem ve srovnání s rozkvětem na konci 60. let. V roce 1972 Felix Davídek dokončil postgraduální studium na Fakultě řízení Vysoké školy ekonomické v Bratislavě. Přitom pracoval jako dezinfektor na Klinice dětských infekčních chorob v Brně, a to až do roku 1973, kdy odešel do předčasného důchodu. V důsledku úrazů utrpěných při několika dopravních nehodách se u něj začaly objevovat zdravotní problémy. V 80. letech se postupně dostával do čím dál větší izolace, jeho pokusy získat prostřednictvím polských biskupů kontakt na papeže nevyšly. Po úrazu způsobeném pádem ze schodů v roce 1983 žil v ústraní. Zemřel dne 18. srpna 1988. Zhroucení komunistického režimu v Československu a nastalé svobody se nedožil.

Od konce 60. let byly Davídkovi tlumočeny papežské zákazy jeho světitelské činnosti, které mu předávali tajní jezuitští biskupové Ján Korec a Pavol Hnilica, později posel českobudějovického biskupa Josefa Hloucha a nakonec v roce 1976 vaticánský diplomat John Bukovsky. Davídek si však tyto zákazy vyložil jako projev vaticánské Ostpolitik⁸, nikoli přímo jako vůli papeže, a proto

Za svůj život udělil minimálně 17 tajných biskupských svěcení a vysvětil přibližně 70 kněží. On a jím vysvěcení kněží sloužili svátostmi především lidem, kteří se nemohli účastnit běžného života církve. Někteří z Davídkem vysvěcených biskupů (Josef Blahník, Dušan Špiner) či další biskupové v jeho světitelské linii (Fridolín Zahradník, Nikodém Mikuláš Krett) byli později sami velmi aktivní v udělování kněžského svěcení.

Světitelsky nejaktivnější byl Davídek kolem roku 1968, kdy světil i řeholníky – jezuity, františkány, petriny i jiné. O rok později nechal vysvětit na kněze také ženaté muže římskokatolického vyznání, kterým bylo předtím umožněno formálně změnit ritus, tj. přejít do řeckokatolické církve, kde je svěcení ženatých mužů běžné. Následně mohli ve skrytosti slavit bohoslužby v obou ritech, latinském i byzantském. Potřebná oprávnění Davídek dle některých svědectví získal prostřednictvím biskupa Pavla Gojdiče, případně biskupa Štěpána Trochty.

Jedním z Davídkových velkých témat bylo postavení žen v církvi a ve společnosti vůbec. Svou nejbližší spolupracovnici Ludmilu Javorovou jmenoval už v roce 1968 svou generální vikářkou, což byl na svou dobu (a dodnes je) naprosto revoluční krok. Davídek dále promýšlel možnost kněžského svěcení žen; v době po II. vatikánském koncilu (1962–1965) bylo toto téma předmětem teologické diskuze. Zásadním Davídkovým argumentem, formulovaným na základě zkušenosti žen z doby věznění, byla pastorační nutnost, jelikož věřící ženy v komunistických věznicích zůstávaly na rozdíl od vězněných mužů, kteří mezi sebou často měli kněze, prakticky bez možnosti přijímat svátosti. Kromě toho tu byl důvod čistě teologický: v návaznosti na filozofický systém francouzského jezuitu a paleontologa Teilharda de Chardin se Davídek domníval, že svěcením žen na kněze uspíší paruzii – druhý příchod Kristův. Pro projednání této otázky svolal v prosinci 1970 sněm,

8 Tuto strategii reprezentoval především arcibiskup a pozdější kardinál Agostino Casaroli, který vedl jménem Svatého stolce jednání na státní úrovni s komunistickými vládami východní Evropy.

svou činnost neukončil, ale nanejvýš na určitou dobu pozastavil.

V roce 1982 se v rádiu Svobodná Evropa a později i v katolickém samizdatu začaly objevovat informace zpochybňující platnost Davídkem udělených svěcení a diskreditující jeho samého i další tajné biskupy z jeho linie. Další citlivou záležitostí je otázka jeho spolupráce s StB. Ve jmenných seznamech dnešního Archivu bezpečnostních složek je Davídek skutečně od 70. let veden jako agent. Žádné zprávy o jeho aktivitách se ale nezachovaly, a proto dnes nejsme schopni tuto jeho činnost posoudit. Jisté je, že v 80. letech se mu podařilo vyrazit na poznávací zájezd do Japonska. Tajné policii jistě vyhovoval spor mezi oficiální a skrytou církví, který ještě podněcovala zaséváním nedůvěry mezi obě skupiny. Jiným problematickým bodem v hodnocení Felixe Davídka je jeho praxe udělování akademických titulů (např. Ludmila Javorová užívala titul D. D. h. c. - Doctor Divinitatis h. c.) i církevních úřadů (např. jmenování kanovníkem).

Vývoj po roce 1989 a zhodnocení Davídkovy činnosti

Brzy po revoluci se desítky tajně vysvěcených kněží zapojily do veřejné pastorace. Z velké většiny šlo o řeholníky, kteří vystudovali mimo oficiální kněžský seminář a byli vysvěceni v zahraničí. Na rozdíl od těchto duchovních, jimž nikdo ve veřejné činnosti nebránil, byli kněží z okruhu Felixe Davídka zapojeni do pastorace jen výjimečně. V roce 1992 pro ně navíc Vatikán stanovil povinnost nového podmíněného svěcení. Tento požadavek nebyl dostatečně zdůvodněn. Šeptalo se sice o Davídkově narušeném psychickém zdraví, ale nikdo neobjasnil, jak by to

souviselo s pochybností o platnosti jím udělovaných svátostí svěcení už na konci 60. let; tuto domněnku navíc vyvracely osoby, které s ním přicházely dlouhodobě do kontaktu. Část tajných kněží podmíněné svěcení zásadně odmítla, protože to vnímala nejen jako zpochybnění, ale přímo jako popření svého původního svěcení i závazku poslušnosti původnímu ordináři. Na Slovensku pak většině ženatých kněží ani tato možnost nebyla poskytnuta, ale byli církevní hierarchií jednoduše odmítnuti.⁹ Přesto se tito muži neváhali zapojit do služby církvi jako vychovatelé, učitelé nebo liturgičtí pomocníci. Mnozí kněží sice podmíněné svěcení podstoupili, ovšem ne proto, že by si připouštěli jakékoli pochybnosti, ale pro dobro věřících, kterým by jinak nemohli sloužit. Biskup Felix Davídek, který se sám pádu totality nedožil, přispěl jistě prostřednictvím mnoha těchto svědků evangelia k uspíšení příchodu svobodnějších časů, a to i přes protivenství, která mnozí z nich museli přetrpět od vlastních spolubratří.

Specifičnost Davídkova významu pro českou církev vynikne při srovnání s takovými postavami, jako byli Oto Mádr (1917–2011) nebo Josef Zvěřina (1913–1990). Oba tito kněží a teologové strávili ve vězení stejnou (v Mádrově případě ještě delší) dobu než Davídek. Po propuštění z vězení pracovali nejprve v civilních povoláních a v letech 1968–1970 krátce působili na teologické fakultě v Litoměřicích. V době normalizace byli odsunuti do pastorace na venkově, ale po odchodu do důchodu Zvěřina podepsal Chartu 77 a Mádr se stal jedním z hlavních organizátorů českého katolického samizdatu. Měli dobré kontakty do zahraničí, v bytových (nebo často lesních) kurzech tajně vyučovali teo-

Felix Davídek v 80. letech

Foto: NA

logii, ovšem nevytvářeli stálé komunity a duchovní formaci přenechávali nejčastěji tajným řeholníkům. Jako blízcí spolupracovníci a poradci kardinála Františka Tomáška požívali už před revolucí zasloužené všeobecné úcty a respektu.

Na rozdíl od Mádra či Zvěřiny se Davídek se svou typickou tvrdohlavostí vydal vlastní cestou, o jejíž správnosti byl hluboce přesvědčen. Rozhodl se vybudovat svébytnou církevní obec a umožnit přijetí kněžského svěcení i těm, kteří by kvůli restrikcím a šikaně ze strany komunistického státu nemohli své duchovní povolání uplatnit. Jeho radikalita a novátorský přístup sice přispěly k rozkolu ve společenství Koinótés, ovšem dosah a vliv Davídkem inspirovaných aktivních křesťanů se ještě zvětšily. Některé odděleně fungující komunity zjišťovaly až po roce 1989, komu vděčily za možnost žít církev a slavit svátosti ve skrytosti a bez kompromisů s vládnoucí ideologií. Davídek tak přímo či nepřímo získal pro církev v českých zemích i na Slovensku velký počet oddaných spolupracovníků a významně tím přispěl k formování její současné tváře.

9 Např. osudy slovenského právníka a tajného kněze Vendelína Laca zachycuje MARKOVÁ, Margita - SALVET, Ondřej: Das Archiv von JUDr. Vendelín Laca und sein Zeugnis vom Kampf der Mitglieder der Untergrundkirche um vollwertige Eingliederung in die offizielle Kirchenstruktur nach 1989. *Acta Universitatis Carolinae Theologica*, 2020, roč. 10, č. 1, s. 141–161.